

О.В. Дробот

доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки та психології
професійної освіти Національного авіаційного університету,

м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СУБ'ЄКТА ДІЯЛЬНОСТІ

Самосвідомість визначається у психології як концептуальне самовідображення «Я», усвідомлення суб'єктом себе як особистості: своєї діяльності, інтересів, знань, переживань, свого місця у світі, стосунків з іншими людьми, поведінки, рис характеру, своїх дій і вчинків, тощо (Скрипченко О. В., 2005: 308). Метою роботи є дослідження уявлень про самосвідомість як про спосіб організації змісту професійного образу світу, як уявлення суб'єкта про «Я»-професійне. Об'єктом виступає професійна самосвідомість особистості; методом – теоретичний аналіз наукових психологічних джерел.

Інтегруючим фактором самосвідомості є образ «Я». Структуру образу «Я» утворюють такі компоненти, як «Я минуле», «Я реальне», «Я майбутнє», «Я ідеальне». Інші елементи самосвідомості виконують регулятивну функцію у процесі взаємодії образу «Я» з цими компонентами (Галузьяк В.М., 2001). Самосвідомість постає нерозривною єдністю трьох сторін особистості: когнітивної (самопізнання), емоційної (ставлення до себе) і регулятивної.

Проблема виникнення самосвідомості, визначення її структури і рівневої організації висвітлюється у роботах багатьох вчених. І.І. Чеснокова пропонує розрізняти два рівні самосвідомості за критерієм тих меж, в яких відбувається співвідношення знань про себе. На першому рівні – співвідношення в рамках зіставлення «Я» та «іншої людини». На другому рівні – співвідношення знань про себе відбувається в процесі аутокомунікації, тобто в рамках «Я і Я» (Чеснокова І.І., 1977). Самосвідомість за С.Л. Рубінштейном – не початкова даність яка властива людині, а продукт розвитку. При цьому розвиток самосвідомості здійснюється в процесі становлення і розвитку самостійності

індивіда як реального суб'єкта діяльності. Самосвідомість не має своєї окремої від особистості лінії розвитку, вона просто включається в цей процес. «Розвиток самосвідомості проходить через ряд рівнів – від наївного невідання стосовно самого себе до все більш поглибленого самопізнання, що поєднується потім з усе більш визначеною самооцінкою, а іноді самооцінкою, що різко коливається» (Рубинштейн С.Л., 1989: 236).

На сьогодні, сумуючи доробок різних шкіл психології самосвідомості можна виділити такі критерії поділу відомих теорій:

- *За підґрунтям формування самосвідомості, яке вбачали у різних феноменах:* Л.С. Виготський – у логічному мисленні, С.Л. Рубінштейн – в органічній чутливості, Е. Фромм – в інтелекті та афективних процесах.

- *За джерелами становлення самосвідомості:* Л.С.Виготський (соціальне середовище), І.І. Чеснокова (імманентна активність особистості), А.Г.Спіркін (посилення контролю над собою), Б.Г. Ананьєв (розвиток комунікативних властивостей).

- *За специфікою вияву самосвідомості:* В. В. Столін (виділення своєї соціальної цінності, пошук сенсу буття), В. С. Мерлін (виявлення своїх можливостей та зіставлення їх із задатками та умовами розвитку), І. С. Кон (актуалізація процесу самоконтролю внаслідок не збігання внутрішнього «Я» та зовнішньої поведінки), К. Роджерс (зіткнення «Я-концепції» та досвіду особистості).

- *За зв'язком самосвідомості з потребою особистісного зростання, самореалізацією, відчуттям «ідентичності еґо»* (Е. Еріксон).

- *За прагненням до єдності, інтеграції особистості* (А.Маслоу) (Скрипник Т.В., 2000).

Свіденьська Г. М. розглядає «Образ Я» і «Я-концепцію» як структурні утворення самосвідомості, як «кінцевий продукт» нерозривної діяльності трьох її сторін (Свіденьська Г.М., 2008).

Професійна самосвідомість розглядається як невід'ємна складова самосвідомості взагалі. Вона представляється як комплекс структурних

компонентів який дає можливість усвідомлювати особистості себе як професіонала. Тобто, у професійній складовій самосвідомості утворюється цілісний образ системи професійних відносин і установок, зумовлюється саморегуляція своїх дій через пізнання та самооцінку професійних потреб, можливостей, якостей та емоційного ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності (Митина Л.М, 1997). Ж.П. Вірна, слідом за дослідженнями Д. Сьюпера, розглядає професійну свідомість як результат входження суб'єкта в професійну роль, де великого значення набуває уявлення людини про свою особистість (Вірна Ж.П. 2003). Таким чином можна сказати, що професійна свідомість вивчається як таке відбиття дійсності, у якому поєднується вся сукупність логічних послідовностей, норм, цінностей, мови, властивих виду професійної діяльності, при тому забезпечення цілісності професійної культури фахівця покладається на професійну самосвідомість.

Одним із найважливіших етапів формування особистості в період професійної підготовки є оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями, основами професійної культури, що веде за собою істотні зміни у структурі свідомості й самосвідомості. Під час професійного становлення особистості, згідно з концепцією В.О. Сластьоніна, виділяються кілька рівнів становлення: пристосування до професійної діяльності; професійно-репродуктивний – освоєння професійних знань і умінь, оволодіння цінностями і смислами професійної діяльності; особистісно-продуктивний – прийняття особистісного сенсу професійної діяльності, де відбувається розвиток регулятивних механізмів професійної діяльності; суб'єктно-креативно-професійний – практична реалізація професійного становлення майбутнього спеціаліста.

Отже, структура професійної самосвідомості представляється у вигляді ієрархічної системи, у рівневих моделях, при цьому кожний з рівнів одночасно описує особливості функціонування професійної самосвідомості і фази її розвитку в професіогенезі. Структура професійної самосвідомості є трикомпонентною яка включає когнітивну, афективно-оцінну й регулятивну

складові. Когнітивну називають «Я-концепцією», уявлення про себе та знання про своє «Я». Афективно-оцінна складова використовує поняття самооцінки, ставлення до себе, самоповаги, тощо. Регулятивна складова описується в поняттях – саморегуляція, самоконтроль, самоствердження, саморозвиток, самовдосконалення.

Література

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога : монографія / Вірна Ж.П. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003.–320с.
2. Галузяк В.М. Педагогіка : навч. посіб. / В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : Вінобдрукерня, 2001. – 200 с.
3. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Митина Л.М. // Вопросы психологии. – 1997. –№44. – С. 28–34.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : В 2 т. – Т. 2 / Рубинштейн С.Л. – М. : Педагогика, 1989.– 328 с.
5. Свіденська Г.М. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості в період підліткової кризи : Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Свіденська Г.М. – Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. , 2008. – 21 с.
6. Скрипник Т.В. Психологические средства антиципирующей коррекции отклоняющегося поведения личности : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Скрипник Татьяна Владимировна.– Новосибирск, 2000.– 183 с.
7. Скрипченко О. В. Загальна психологія: Підручник / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін.– К.: Либідь, 2005.– С. 464.
8. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / Чеснокова И.И. – М. : Наука, 1977. – 144 с.